L'amor de Joan, de Pere Calders, o l'aprenentatge d'un novel·lista

JORDI CASTELLANOS

L'amor de Joan es conserva en un plec de quartilles (20,5 x 15 cm), mecanografiades i amb correccions a mà per les dues cares. El que hem considerat que és el títol de l'obra és escrit exactament igual que els altres títols de capítol: mecanografiat amb majúscules, a mitja pàgina, en un full fora de numeració. La resta de fulls porten numeració consecutiva per les dues cares, amb l'excepció dels que comencen capítol, que només ho són per la cara B. Per tant, la numeració comença a 2 i arriba a 84; tot seguit, trobem alguns fulls solts numerats amb 92, 101 i 107, aquest darrer amb 8 línies mecanografiades i la resta de la cara A escrita a llapis, així com la cara B; finalment, un full sense numerar escrit només per una cara, i un altre, també sense numerar, escrit per totes dues cares i esquinçat pels dos angles superiors amb mancances destacables de text, que conté el final de la novel·leta. Probablement, després de les pàgines 36 i 83 hi manquen sengles fulls amb els títols de capítol (ho hem assenyalat amb tres asteriscs entre claudàtors). Enlloc no consta el nom de l'autor: ara bé, per la procedència del text, la lletra de les parts manuscrites i de les correccions, no hi ha cap mena de dubte: l'obra és de Pere Calders.

Es tracta d'un dels seus primers textos narratius i, per les referències als museus i als elements artístics, s'hauria de situar en el seu període d'estudiant de Llotja, entorn de 1930, per tant, quan Calders tenia 18 o 19 anys. O potser abans i tot. Conté unes vacil·lacions ortogràfiques típiques d'un principiant (per l'estil d'«arrivar», «estaba», etc.), d'un interès filològic mínim, motiu pel qual hem decidit de fer-ne una regularització completa, respectant, això sí, el lèxic i la sintaxi i conservant una sèrie d'errors com, per exemple, l'ús de la preposició *a* davant dels complements directes. Perquè, tot i aquestes vacil·lacions, hi ha un esforç evident per crear un llenguatge culte, cosa que, en moments determinats, l'autor aconsegueix plenament.

Com a narrador, Calders demostra ja una considerable destresa, i això malgrat la sèrie de repeticions, pleonasmes, etc., que entorpeixen el discurs. Vol ser tan precís,

que repeteix noms i pronoms on no caldria i resulten sobrers. Alhora, els processos verbals, les transicions d'una situació a l'altra i la continuïtat narrativa sovint grinyolen. No importa: és una novel·la d'un aprenent d'escriptor, una peça que, si hagués arribat a veure la llum a l'època, hauria estat sotmesa a revisions diverses que indubtablement l'haurien canviada.

Valia la pena editar-la? Indubtablement. Apuntaré només alguns punts d'interès, el primer dels quals és la preocupació pel punt de vista. La narració es construeix a partir de diverses fonts informatives que van donant, al narrador i al seu company, peces diverses per a la reconstrucció de la història sobre la qual indaga: aquella carta que explica el comportament estrany d'un parent, Joan, oncle de la seva àvia. Alhora, el present es va construint en paral·lel als fets del passat. El motiu del «doble», que tanta importància tindrà en la seva obra posterior, acaba convertint-se en el centre de la narració. La història d'un amor perfecte, ideal, que el narrador veu realitzat en l'amor de Joan per Adelina, s'aboca sobre el doble d'aquesta, Maria, la noia que el seu amic Pau descobreix i que representa, per a ell, una primera i en realitat decebedora experiència amorosa. El narrador, però, d'aquestes relacions, se'n construeix la seva pròpia narració fins que, de sobte, s'adona que pertany als exclosos d'aquell cercle de felicitat, que és un més dels «altres», d'aquells que mereixen la compassió dels amants. Els moments de presa de consciència d'aquest fet ens mostren un autor que, tot i la inexperiència, domina la narració, que sap evocar uns estats d'ànim complexos, contradictoris. És el clímax d'una novel·la que se situaria, d'haver tirat endavant, al costat de les que acaren la crisi de l'adolescència i la descoberta de l'amor. Tanmateix, els buits del text ens impedeixen d'entrar en els processos de crisi del protagonista, que coneixem, com si es tractés d'una jugada caldersiana més, a través dels petits fragments més o menys inconnexos que ens han arribat.

A diferència de les altres novel·les inacabades (*La ciutat cansada*, *La marxa cap al mar* i *Sense anar tan lluny*), totes elles sortides de la mà d'un escriptor ja en plena maduresa, aquesta ens proporciona poc més que un document. És, però, un document literari de Pere Calders, ple de referències a can Maurí, la masia de Polinyà on havia passat llargues temporades de petit. En certa manera, la novel·leta és una indagació entorn del misteri de les golfes de la casa, d'on provenen sorolls no identificats. Amb els seus vells rellotges, tan caldersians. Com si es tractés d'una mena de metàfora de la vida, que cal descobrir i experimentar i que, per tant, ens obliga a acceptar el fracàs. En la seva simplicitat, doncs, aquesta narració conté ja múltiples elements que apunten cap al que serà la seva obra de maduresa.

Jordi Castellanos

Pere Calders
L'AMOR DE JOAN

Vaig trobar, darrere un rengle de llibres, un tros de carta vella. Era groga, ratada de les vores, escrita amb una tinta rogenca que feia ganes de llegir-la.

Anava dirigida al meu besavi, un vell que estava retratat en un daguerreotip que tenia a la meva habitació; portava patilles i una estranya gorra de plat i capa gruixuda. Jo l'estimava, i no l'havia conegut mai. L'estimava perquè feia cara de mal gènit de vell, i es mirava el fotògraf amb una malfiança ben expressiva.

La carta era de l'any 1812 i deia: «...Joan està malament i el seu seny no funciona pas com cal. Es va tallar el dit d'una mà per lliurar-se del servei, i ens va donar feina perquè se'n sortís bé.

»Ara es passa els dies a les golfes portant-hi eines i fustes i altres materials, i s'hi està moltes hores del dia i de la nit. S'ha fet obrir una finestra a la paret de les golfes que dóna a la Vinya del Rajoler, i allí s'està. A la nit no ens deixa dormir de cops que dóna i de soroll. No li podem preguntar res; està seriós gairebé sempre, però de vegades és boig d'alegria i amanyaga els gossos i les altres bèsties i parla amb tothom.

»Es gasta molts diners fent viatges a ciutat, i torna carregat de llibres que no deixa veure a ningú, i els tanca tots a les golfes.

»Fa tres dies, un dels mossos murcians va pujar a les golfes perquè la mare li va manar que portés un rellotge de pesos malmès que hi ha allí. Joan el va trobar mirant per una escletxa de la porta de la seva habitació i estava tan enfadat per això que va agafar el mosso i el va tirar per l'escala de les golfes avall; de tal manera que el pastor diu que el mosso té trencada la norella [?] i que li costarà molt de tornar a respirar sense esforç.

»És per això i altres coses que tu ja coneixes que aquí no va tot com cal, i la gent que viu prop de nosaltres no té pau i ens tem.

»Em fa por de com tenim les coses. L'home del molí diu que no acabarem bé si Joan....»

Aquí, un dels fulls de la lletra estava tallat pel mig i no en vaig poguer tenir l'acabament. Després de llegir-la, em van agafar ganes de remirar el retrat del vell. No em va ser simpàtic, i per primera vegada tenia ganes de barallar-m'hi. La meva admiració i estima eren per aquell Joan que es feia trobar maniàtic, i tenia ganes de mirar per les mateixes finestres que havia mirat ell, i seure en les cadires en que ell havia segut, i entrar i viure en aquell racó de golfes que tenia gelosament per ell tot sol. Volia tenir per mi el seu secret, i per mi la por, o l'odi, o l'admiració d'aquella gent del 1812, que vivien en el mateix tros de terra que el Joan extraordinari.

M'atreia de sobte aquella casa vella dels meus avis, gran, pintada de rosa i plena de punts de color de finestra. Hi havia passat dies feliços de nen perquè allí hi havia gallines i pollets per a empaitar i galls per témer, gossos que caçaven el menjar al

vol i gats salvatges. Hi havia por en el celler, i en les sales grans, i jo vivia aventures anant d'un costat a l'altre de la casa i corrent fora d'ella.

Llavors havia de tornar-hi a reposar, i era content de pensar que em sentiria prop del Joan desconegut, parent llunyà del qual no havia sentit a parlar mai. Vindria amb mi un amic, Pau, que era dissortat llavors, perquè una Teresina qualsevol no havia encertat d'enamorar-se d'ell com ell ho estava d'ella, i es sentia infeliç de tot i deixava que els altres el distraguessin i ell tractava tant com podia de no arribar a distreure's. Estava il·lusionat amb el viatge, i la lectura de la carta li va despertar un afany més fort que el meu d'entrar en coneixença de Joan.

Vàrem anar allí tots dos. Era igual a molts el camí d'anar-hi, i el viatge es retallava en el marc d'una finestra de tren. Passaven pals de ciment i arbres, tots iguals l'un a l'altre, i només tardaven a passar els trossos de cel i les muntanyes blaves, núvols quiets i puntets blancs, que eren ermites i pobles.

El tren s'acaba en un poble gran, de cases que dormen sempre i carrers bruts. Només n'hi ha un de blanc que és un tros de carretera que s'allarga i empaita terres i cases, i porta moltes inquietuds amunt i avall de la seva esquena. Per allí varem passar, a cavall d'una diligència amb motor a gasolina, sorollosa i lenta, que ens va deixar al peu d'un camí de pujada des del qual es veia ja un tros de la casa dels meus avis. En tot el camí, Pau es sentia obligat a no somriure i a callar i fer tots els possibles perquè jo em donés compte de que en cada pal, en cada tros de terra o de cel, en les flors i pinyes i altres fruits i ocells, ell hi veia només la imatge d'una Teresina que no era seva i que el feia dissortat de viure. Jo pensava en el meu parent llunyà, i mirava i trepitjava aquella terra que ell havia vist i sentit i no m'agradava de pensar en altres coses.

A mig camí, ens va venir a rebre Brillant, un gos sec intel·ligent, que feia trontollar tots els ossos quan l'alegria l'obligava a remenar la cua. Em féu la mercè de no mossegar en Pau perquè anava amb mi, i ens acompanyà saltant fins a la casa. En el pati hi havia descendents de les famílies de gallines i conills i gats que jo coneixia, sempre iguals i amb les mateixes costums incomprensibles.

De l'entrada de la casa en recordo sobretot que les rajoles sabien endevinar la pluja, perquè molt abans de ploure s'humitejaven i es feien relliscoses, i tothom allí se les creia i prenia les seves precaucions. Hi havia també, gravada amb un clau a la paret, una calavera. Jo l'hi vaig fer, de petit, i ella mateixa em tiranitzava i em feia fer bondat. Aixís que venia la nit, em feia tanta por que no podia acostar-m'hi.

Sabia que havia de trobar la meva àvia en un dels tres balancins de la casa. En el de la cuina gran, o en el de la sala, o bé el de la seva habitació. Estava a la cuina, i com cada vegada que em tornava a veure després de molt temps, obrí la boca i se'm quedà mirant, i després plorava i reia i m'omplia de petons. Del meu amic en feia molt poc cas, perquè em tenia a mi i no podia veure res més.

La primera persona que es veia després era generalment la meva tia. Donava blat de moro o aigua a les gallines, o preparava uns grans perols de menjar pels porcs i els

gossos. Quan es trobava amb mi feia un somriure dilatat, i s'entornava de seguida a cuidar les seves bèsties. Després l'oncle, que coneixia moltes històries de bones i males collites, i era insignificant, i després els mossos i pastors, que tenien un conjunt de mans poderoses, grans, i que menjaven molt així que en tenien avinentesa. Tots ells sabien explicar coses de soldats i de bruixes, i coneixien rondalles extraordinàries de mals donats, i ho contaven tot aixís que algú tenia ganes d'escoltar-los.

El meu amic i jo ens aposentàrem en una de les habitacions davanteres de la casa, molt clara, que s'hi estava bé. Tenia una finestra de pedra, on hi havia esculpits uns conills petits que s'empaitaven per entre espigues de blat. A dintre hi havia un armari gran, i una calaixera amb un globus de vidre que guardava una òliba dissecada; la por a ella, de petit, em va fer menjar i dormir moltes vegades sense ganes. També hi teníem un llit amb capçalera de talla policromada, plena d'angelets i núvols.

Pau jugava amb una Remington que estava penjada a la paret. Havia reprès el seu somriure i em deia que es trobava meravellosament bé. A l'ampit de la finestra s'hi retallava un tros de sol i jo, mirant-lo, tenia el pensament molt lluny d'allí, no sé si veient trossos de bosc, o de cel, o de fons de mar immensos. Pau em despertà d'un cop a l'espatlla i em preguntava si havia oblidat el nostre Joan extraordinari. Jo no me'n recordava llavors, i me'n vaig avergonyir.

A l'hora de dinar, m'esforçava en trobar la manera de preguntar a la meva àvia per un seu oncle Joan, però no podia perquè un dels mossos parlava de lladres de gallines i l'atenció de tots era per ell.

Després, quan la vella se m'emportà com sempre feia per ensenyar-me els nius de llorigons, i les llocades, i el rebost i celler, li vaig preguntar el que volia saber. Sense forçar gens la memòria, em digué:

–He conegut un oncle Joan que va acabar d'una manera estranya. Era un cap calent, deien, o també que era boig i se n'explicaven coses que són difícils de creure. El cas és que jo mateixa n'hi coneixia algunes de ben extraordinàries. Però tot això ja tindràs temps d'esbrinar-ho. Vine ara als graners, i als cubs, que donen bo de veure.

Primera visita a les golfes

Hi estàvem bé allí. Era època de sega i ens agradava estar entre els mossos i parlar amb ells, prenent el sol fort que ens assecava la pell. Mentre els segadors anaven guanyant espigues i s'engrandien els trossos de rostoll, sortien serps i llangardaixos, desensopits per les dalles. I taups i tot d'animals petits que s'esfereïen i tractaven de fugir.

Passejàvem pels boscos i pels torrents, entràvem a mines i coves. Pau ho trobava tot bé i jo n'estava content. Li havia ensenyat totes les coses de la casa que podien interessar-li: calaixeres i baguls amb secret, l'entrada, tapada amb maons, d'una

foradada que ningú no havia vist però que tothom creia segur que unia la nostra casa amb una altra que n'estava separada per un quart d'hora de camí (coses de la guerra dels carlins, deien); armes i ganivets antics, calaixos amb monedes vellíssimes, fora d'ús, i moltes altres coses que eren agradoses de veure.

Ens guardàvem la visita a les golfes per quan els de la casa estessin més acostumats a nosaltres, per estar més lliures i poguer recórrer tots els departaments. Però una estona de conversa amb la meva àvia no ens va deixar esperar més de pujar-hi. Érem al voltant de la llar de foc la meva àvia, els meus oncles, Pau i jo. Els mossos, després d'haver sopat, jugaven a cartes i es movien i escridassaven tant com nosaltres els permetíem. Estàvem ensopits pel foc, i jo acompanyava les guspires amb els ulls quan s'enfilaven per la xemeneia. Pau sostenia no sé quina avorrida conversa amb la meva tia, i feia cara de son com els altres, mentres parlava sense gens d'interès.

Tot de cop, varem sentir soroll a les cambres de dalt, i Pau i jo ens desensopírem esbalaïts, però els de la casa no en feien cas i a nosaltres ens sorprenia. La meva àvia es reia de nosaltres i ens digué que seguéssim, que ella coneixia la naturalesa del soroll i no havíem d'espantar-nos. La miràrem preguntant, i ella no portava gens de pressa a contestar-nos perquè la divertia la nostra perplexitat. Però s'enseriosí de sobte, i fixava lluny la mirada, endins del temps, i feia esforç per recordar. Quan se li aclarí la cara, es dirigí a mi i digué:

–Ahir em vas preguntar per l'oncle Joan. No sé qui te'n pot haver parlat a tu, o com n'has conegut l'existència. El soroll d'ara i el vostre ensurt m'ha fet pensar en una cosa que va passar fa molts anys. Jo era petita i allò em va impressionar prou per recordar-ho sempre. Va ser la primera de les coses sorprenents que jo recordo d'aquell oncle Joan de qui tu em vas preguntar.

Era el sant de l'avi i, com cada any, s'havien reunit a casa els parents; i tots els fadrins i noies de les cases d'aquí al voltant. Havien tots menjat abundosament, perquè l'avi era pròdig en aquell dia, i feia tastar els seus vins i els fruits de tota mena de les nostres terres, i des del dia abans havíem delmat els galliners i conilleres, i preparat els jocs millors de la nostra vaixella. De l'àpat no ens en preocupàvem gaire les criatures que érem allí, perquè no en participàvem pas com els grans, i nosaltres el que esperàvem eren les coques i empanades i llaminadures que ens feia la tia Dolors, perquè era això l'alegria nostra pel sant de l'avi.

»Els xicots i noies tenien altres motius de divertiment, perquè sempre en aquell dia, des del matí, teníem una cobla de músics a casa, i quan s'acabava el dinar, que durava molt, començaven les ballades i no paraven fins a l'hora de sopar. Aquell any tot es feia millor que els altres perquè el més petit dels fills de l'avi portava a casa per primera vegada a la seva promesa, que era a gust de tots, i tothom n'estava alegre. L'oncle Joan també n'era de content, i no pas el que menys, i tot el dia afalagava i feia manyagues al seu germà que era força més jove que ell, i a la seva promesa, i els tractava com a fills, que ho semblaven, perquè per l'edat podien ser-ho.

»Mentre a l'entrada es divertien els grans, la quitxalla jugàvem al pati i fèiem reguerots de fang i aigua, que se'ns imaginaven rius i muntanyes, i l'oncle Joan era amb nosaltres, perquè la nostra companyia li era més agradosa que la dels grans; ens feia barquets de fusta o de canya, i amb ell trobàvem més bells els nostres jocs. A l'hora de berenar ens cridaren a l'entrada. Cada fadrí tenia la seva parella, i cada una d'elles parlaven baixet per ells tots dos sols, sense tenir esment dels altres. Estaven fatigats del ball, i descansaven de gust. L'avi estava més content del que acostumava en aquelles diades; es mirava el més petit dels seus fills i tenia alegria a la cara. Al berenar, feien també colla a part els petits dels grans, i l'oncle Joan era amb nosaltres; ens explicava contes de por que ens agradaven, tot i que ens costaven estones de malestar.

»Estàvem aixís, apretats l'un contra l'altre, escoltant a l'oncle, quan es sentí a dalt de les golfes un soroll força viu. Nosaltres ens tornàrem blancs de por, i ni teníem esma de plorar. Alguna de les noies també s'espantà i els xicots reien i se'n burlaven. Com que devien estar cansats d'estar-se a l'entrada, agafaren canelobres i llums d'oli; es preparaven a pujar a dalt tots junts per divertir-se una estona amb la por de les noies. Alguns ja pujaven l'escala, quan l'oncle Joan, que s'havia posat seriós de cop, corregué cap allí i els tragué a empentes de l'escala i no deixà pujar a ningú. Tothom es quedà sorprès i no sabien què fer; l'oncle es donà compte que era estrany el que feia, i somrigué per força i deia que no calia que hi pugessin a les golfes, que eren les puputs que feien aquell soroll. Prou que ho sabien tots ben bé que eren les puputs –el soroll que us ha preocupat ara també venia d'elles–, però no podien comprendre el perquè els privaven amb tanta vehemència de pujar, i miraven amb recança i estranyesa a Joan, que els aguantava i feia cara de no deixar-los passar. Però l'oncle més jove –es deia Fèlix– portava de la mà la seva parella i no es prenia allò seriosament–, puja uns quants graons per passar a Joan, però ell l'engrapa i el tira endarrere, i se li coneixia que li sabia molt greu fer-ho. Fèlix estava vermell d'ira i es va aixecar de pressa i va començar a colpejar a Joan, que no feu res per defensar-se; i això que era un homenàs que amb un petit esforç hauria pogut apartar-lo. Tots corregueren allí i separaren Fèlix, que plorava i es mossegava ell mateix de desesper. Tots els convidats començaren a marxar, i el pati s'omplí de tartanes i de cascavells i de llums de carruatges. L'avi n'era desolat de tot; anava d'un costat a l'altre mirant a tothom, preguntant, i era el que feia més pena. L'oncle Joan s'assegué en un banc de l'entrada, cap cot; l'avi se li acostà; li preguntava carinyosament què era el que li passava, perquè havia fet allò. Ell li contestà només que no volia que aquella gent pugessin a les golfes. I aquell dia que va començar bé, acabava trist d'aquella manera; era el primer de molts altres que en vingueren després, en els que passaren coses estranyes. Jo quasi no en tinc record, o molt llunyà, i m'és difícil de lligar unes coses amb les altres. I això que cada casa de les que ens són veïnes guarden viu el record de l'oncle Joan.»

Quan l'àvia acabà de parlar, ens en anàrem tots a dormir, perquè s'havia fet ben tard i ens era difícil de tenir les parpelles separades, encara que el relat ens inte-

ressava. Ens proposàrem amb Pau pujar a les golfes a l'endemà, i això ens feia témer una nit llarga.

De bon matí, així que ens despertàrem, no pensàvem en altra [cosa] que en la visita a les golfes: del dia que començava, només allò ens atreia. I així que fou possible ens escapàrem cap a dalt. S'hi anava per una escala de graons alts, que eren fatigosos de pujar i portaven al centre de les golfes, en el lloc on s'unien les dos vessants de la teulada, formant esquena. S'hi veien moltes bigues entrecreuades, plenes de claus que sostenien enfilalls de panotxes, i a terra estava ple de moltes menes de fruits que s'assecaven. Corresponien a aquell tros quatre finestres i estava ple de llum; a la dreta d'allí per on s'entrava, hi havia una porta petita, que era l'entrada a una altra part de les golfes no tan gran, amb dues finestres, i que guardava moltes coses velles i inservibles. Junt a l'entrada, a terra, trobàrem dos rellotges de pesos. Un d'ells tenia l'esfera de porcellana, escrostonada, amb unes figuretes pintades: un rei amb una corona molt alta i plena de punxes, tenia una cara quieta, de rei de cartes, però el gest de manar perquè l'obeïssin, i als seus peus hi havia un súbdit seu amb un genoll a terra; amb una mà li presentava un coixí amb una clau, i amb l'altra senyalava el cel, on hi havien dotze orenetes formant cercle, i cada una portava un número en el bec. El segon rellotge era més vell, però conservava els pesos, que l'altre no en tenia. En l'esfera s'hi endevinava, més que veure'l perquè <que> estava molt feta malbé, un home amb una eina de treballar la terra; estava dret, sense fer res, i sobre seu hi havia un núvol, i sobre el núvol un sol rodó amb una cara pintada, que reia; al centre del sol hi estaven clavades les minuteres.

A davant de la porta que servia per entrar en aquesta part de les golfes, en veiérem una altra, que estava tancada. Al meu amic i a mi ens semblà que si quelcom d'interès havíem de trobar allí era darrera d'aquella porta; i no anàvem errats, perquè ella guardava un tros d'història de Joan. Però la porta era molt sòlida, i devia fer molt temps que estava tancada, perquè la fusta era corcada i tots els ferros rovellats. Provàrem moltes vegades d'obrir-la, inútilment, perquè estava ben fermada. Però la porta era plena d'escletxes que la travessaven; per una d'elles s'hi ficava una corrua de formigues grosses; cada una d'elles portava un gra de blat i feinejava per allí sense fer cas de nosaltres. A través de l'escletxa es veia un tros d'habitació clara, plena de teranyines, amb una taula i una mica d'armari (per allí no se'n podia veure més) i un tros de paret pintada de color ocre; sobre la paret s'hi veia l'angle d'un quadro que devia ser molt gran. L'angle del marc era negre, i a sobre hi havia, en relleu, un corn de l'abundància i dues àncores clavades, i moltes flors en daurat.

Pau i jo coincidíem en el desig d'entrar-hi, però la porta no cedia, i no podíem tirar-la a terra, en una casa en la que ens sentíem forasters. Vàrem acostar-nos a les finestres, i tots dos cercàvem el mitjà d'entrar en l'habitació, però no el podíem pas trobar. Des de les finestres es veia molt tros de terra plana i muntanyes. A sota hi havia el pati amb moltes gallines que vaguejaven; més enllà camps llaurats i rengleres d'ametllers, i un camí ample que passava entre els camps i un bosc d'alzines, i anava a

parar a la carretera. A l'esquerra nostra hi havia un turó amb una casa gran i a sota del turó una altra caseta petita, pobra. A la nostra dreta, una altra casa amb un molí de vent, dels que serveixen per treure aigua, i al lluny, darrera molts camps de blat, el poble que teníem més a prop. Se'n veia la torre de distribució d'aigües, tres campanars i moltes xemeneies de fàbrica, i ja de lluny es veia trist i sòrdid, tal com era.

Pau em digué, senyalant el molí de vent, que allí devia haver viscut aquell home del molí de qui parlava la carta; jo pensava el mateix en aquells moments, i ens proposàrem anar-hi.

Tros d'història del moliner

A la tarda, la meva àvia estava malalta. Es fatigava massa feinejant i era molt vella, i ara havia de fer llit. Amb el meu amic l'anàrem a veure: portava estrenyecaps i s'acotxava amb la flassada just fins a deixar sortir el nas, i gemegava i deia que s'havia de morir, però no tenia pas cap mal seriós. A mi em sabia greu per ella, és clar, i per mi mateix perquè no podíem demanar-li que ens expliqués coses que ens interessaven, estant aixís. Li varem fer companyia fins al vespre, i n'estava contenta. No ens atrevíem a fer-la parlar del que volíem, tot i que ella tenia ganes d'enraonar i ens explicava coses.

Deia que de jove ella no havia menjat mai llagosta perquè no li agradava l'aspecte; no en sabia el gust, doncs, ni tenia ganes de provar-lo. Però una vegada va anar convidada a casa d'uns amics del seu marit, i ens contava que allí tot anava a dojo, que a taula hi havia vins bons i llagostes, pollastres i moltes menes de menjars. Ella no en va voler, de llagosta, perquè no li agradava. Però quan la mestressa de la casa va saber que no n'havia menjat mai, va volguer de totes passades que en provés, i la pregava molt, però ella entossudida que no, fins que la mestressa n'hi va posar un trosset al plat. Ella en va tastar, per no fer un desaire, ens deia, però la va trobar tan bona, que era el menjar que més li agradava de tots els que coneixia. Però no s'atrevia a demanar-me més, a dir que ara li agradava quan abans havia dit que no, i deia que quasi plorava de ràbia a ella mateixa al veure la plata plena i tots els altres que en menjaven. Solament de recordar aquell menjar, s'hi delia, se li alegraven els ulls i es llepava els llavis.

Cap al tard tenia febre i desvariejava. Em deia a mi que em tragués la manta de la butxaca, i pregava al meu amic que em perdonés, que jo no sabia tractar amb reis, i deia que tenia moltes gallines que se li volien menjar els peus, però que no podien perquè portaven tot el bec untat amb vesc. Després estava parlant molta estona i es dirigia a una vitrina de sobre la calaixera on hi havia una Mare de Déu, i ella s'imaginava que el seu marit era tancat allí, i li deia que s'esperés, que quan hagués donat els llecsons als conills hi aniria ella i l'obriria. Després es va adormir i nosaltres baixàrem a sopar.

A l'endemà l'àvia estava millor, però no es podia fatigar. A mig matí, Pau i jo decidírem fer una visita al molí, i hi anàrem. El camí que hi portava era el que passava enmig dels camps amb ametllers i el bosc d'alzines. Era molt ample, per passar-hi carros, i bonic. Anant-hi, es passava per un hort gran, on hi havia una mina petita amb moltes reinetes i granotes, que es capbussaven des del jonc on estaven enfilades aixís que sentien venir gent i no es deixaven caçar. Després venia un camp ple de nogueres que s'acabava per una banda, en el camí, i per l'altra, en un torrent vorejat de canyes, i després el camí gran continuava fins a la carretera, però n'hi havia un altre de més estret que passava per davant del molí i anàrem per aquell.

El molí era una caseta petita, amb un safareig més gran que ella, i una torre circular amb una rosa d'aspes a dalt. A davant de la caseta hi havia la porta, amb una finestra reixada a cada banda, de manera que la porta semblava la boca i les finestres els ulls d'una cara agradable. La gent del molí era pobra, i tot el voltant de la casa, els horts i les gàbies de les bèsties, es veien pobres i feien pena.

Tot el camí havíem estat preocupats, Pau i jo, perquè no sabíem com fer amistat amb l'home del molí, i menys com encaminar la conversa cap allí on ens interessava. Però confiàvem en l'atzar, i no vacil·làrem pas gaire. Sabíem de l'home del molí que era vell, que era bo i que s'estava amb la seva dona i la seva néta. És el que ens havien dit a casa; i, ademés, que tots tres vivien del poc que els donava el seu hort.

A davant de la porta hi havia una nena ajupida, terrejant. Anava bruta, plena de terra, i portava un pot vell d'alumini en una mà i, en l'altra, una pala, i furgava amb ella la terra. Caçava grills i quan en tenia un el ficava dins el pot. Jo l'havia vist alguna vegada perquè venia a casa a que li donguéssim llet, o oli, o d'altres coses que ells necessitaven; no ens va costar gens de fem-s'hi amics perquè ens oferírem a ajudar-la en la seva feina i ella acceptà. Estàvem tots tres gratant la terra o escoltant d'on venia el cant dels grills amagats, quan es sentiren crits i miols a dins de la casa, i va passar volant sobre nostre un gat, i va caure a prop d'allí on érem. Tenia clapes blanques i negres, i era gros; es va quedar estabornit, però continuava apretant amb les dents un tros de carn a mig coure. Va sortir el vell del molí amb un bastó, amb el qual havia llançat el gat fins allí. Estava enfadat i escridassava la bèstia i li deia lladre. La nena hi va córrer mig plorant i renyava el vell perquè havia maltractat la bèstia. A [l']home li sabia greu ja, perquè estava torbat i no sabia pas què dir ni quina cara fer-hi; es van emportar el gat cap a dins de la casa i ens deixaren a Pau i a mi amb el pot d'alumini ple de grills a fora. Ens varem acostar cap a la casa, i allí a l'entrada hi havia el vell i la nena, i el gat, que ja s'havia refet i s'acabava d'engolir el tros de carn. L'home feia cara satisfeta i es veia que n'estava content de no haver fet molt mal al gat, i ell i la seva néta l'amoixaven, amb aire de demanar-li perdó. Quan s'adonaren que nosaltres érem allí, la nena s'acostà i em prengué el pot de grills i l'ensenyà al seu avi; ell se l'emportà a dins, cap a una de les habitacions amb finestra reixada.

Quan va tornar ens preguntà si érem de la Casa Rosa, acostant-nos cadires i pregant que seguéssim. Casa Rosa era el nom que donaven a la casa dels meus avis la gent d'allí, pel color de les seves parets; li diguérem que sí, i se li va conèixer que ens tenia estima per això, perquè havia rebut molts favors de la nostra casa. Era un vell tímid i li costava de parlar, però nosaltres començàrem a parlar-li de coses de la terra i, amb això, s'animà, perquè tenia moltes coses per dir-hi i moltes queixes, ja que li costava molts esforços i en treia poc profit. Tenia ganes de confiar-se a algú que estés disposat a compadir-lo i tot ell era animació, animació que no tindria per cap altre motiu. Però, de sobte, callà. Semblava que temés que nosaltres poguéssim creure que ens deia allò perquè l'ajudéssim, i pensar-ho li era dolorós.

Llavors va entrar una dona petita, vella i arrugada com un cep. Més que res, d'ella se'n veien els ulls, petits, amb una flameta de voluntat que els omplia tots. Ens va saludar com si ens conegués de sempre, amb un somriure de jove, sense gens de tafaneria. El vell n'era alegre de que vingués la seva dona, perquè feia estona que callava de torbació que tenia.

Ens vàrem estar encara força estona amb aquella gent simpàtica i acabàrem amics; i, al marxar, ens van fer prometre que hi tornaríem. I hi tornàrem moltes vegades després, i ens fou fàcil en una d'elles fer parlar al vell del molí del tros que ell coneixia de la història de Joan. I ens digué:

«Gairebé tot el que jo sé d'aquell Joan és pel meu pare, que n'era amic i el coneixia prou per poder-lo judicar millor que els altres. Jo en recordo poca cosa perquè era molt petit; a casa érem el meu pare, la meva germana i jo. A la meva mare no l'he coneguda mai perquè va morir molt poc després d'haver nascut jo. Llavors tot ens anava d'altra manera perquè el riu no estava eixut com ara i amb ell l'hort ens era prou per viure bé.

»Mes que fets concrets, de Joan en sé coses aïllades i, sobretot, el concepte que en tenia el meu pare, que era molt diferent del de l'altra gent.

»Joan passava moltes vegades per aquí, a cavall, [de] bon matí. Jo l'esperava llevat, mig adormit encara, perquè em pugés a la gropa del cavall, com sempre feia, i em portava fins a la carretera, i allí em baixava i jo me'n tornava cap a casa i ell seguia el seu camí cap a ciutat. De retorn, sempre ens duia quelcom per a la meva germana i per mi, i per això nosaltres en fèiem molt cas i estàvem contents quan el vèiem.

»Amb el meu pare anaven moltes vegades junts. Ell venia a casa a cercar el pare i sortien, per parlar només, i s'estaven força estona a fora. Confiava coses al meu pare que no hauria dit a ningú i s'aconsellava d'ell. Més tard, la seva amistat es perdé; tenien ressentiments l'un de l'altre, però mai no he pogut saber per què.

»Joan tenia un gènit molt viu i es pegava amb la gent per poca cosa. Era un home fort, i quan engrapava algú el deixava malparat. Però de seguida li passaven els enfadaments i llavors li sabia molt greu, tant, que el meu pare l'havia vist plorar de vegades i procurava desfer el mal que havia fet, de manera que algun n'hi havia que era afortunat d'haver-lo fet irar perquè li pagava amb escreix el mal sofert.

»Força temps abans de marxar d'aquí per sempre, Joan es comportava de manera que tothom el prenia per boig. Però no ho era pas.

»Una vegada (ja sabeu que era una criatura jo llavors), jugant amb la meva germana li vaig dir "Joan boig". El meu pare se'n va enfadar tant, d'això, que em va pegar una bufetada, l'única que jo recordo haver rebut d'ell. I això que en aquell temps el meu pare i Joan no eren ja tan amics com al principi, i es feien una cara molt diferent de la d'abans.

»De gran, quan ja feia molt temps que Joan havia fugit –perquè va fugir, ja us ho explicaré– el meu pare em va dir algunes coses d'una manera vaga, però a mi em va semblar que ja podia entendre'n prou per comprendre moltes de les coses de Joan.

»Prop de la vostra casa, separada per deu minuts o un quart de[l] camí que passa per marges de vinya i de bosc, hi ha la casa dels Corrals Nous, ja ho sabeu. Ara no cultiven ells les seves terres i fan vida de senyor perquè poden fer-ho, i només habiten la casa durant l'estiu i viuen a ciutat la major part de l'any. Però abans, en temps de Joan, ells treballaven la seva terra sense que això vulgui dir que no estessin bé, perquè tenien molts mossos i molta terra i els seus corrals sempre eren plens de bestiar. No recordo de quantes persones es componia la família en aquell temps, perquè jo no els coneixia pas, i encara que els hagués conegut, el més segur és que no me'n recordaria; el meu pare no m'havia parlat mai més que de dos persones d'aquella casa, que són les que tingueren més relació amb la vida de Joan. Era una d'elles, l'hereu: tenia la mateixa edat que Joan, però no valia pas tant perquè ni era intel·ligent com ell ni sabia administrar tan bé la casa. No s'amoïnava gaire per res, fora de beure, i en això sí que sobresortia. Aquest home (no en recordo el nom tot i que el pare me l'havia dit moltes vegades) el van casar amb una seva cosina de ciutat; era una boda arreglada, sense tenir en compte la voluntat dels nuvis; però ella per força, perquè era molt joveneta, i ell perquè era una mica taujà i tan[t] se li donava de tot, els casaren.

»El cas és que un dia comparegué l'hereu a la seva casa dels Corrals Nous amb una dona jove i bonica: una senyoreta de ciutat, fina, delicada i intel·ligent, i amb una cultura prou sòlida per enlluernar a tota la gent que la voltava. Va fer molts esforços per adaptar-se al nou ambient, però no ho conseguí pas, i tot el temps que va estar en aquella casa devia sentir-se dissortada.

»Joan, poc després d'haver arribat ella, va canviar del tot: cuidava els seus vestits i la seva persona com no havia fet mai, i li entrà de sobte un gran afany d'instruir-se, de llegir, i descuidava cada dia més els afers de casa seva. Es va enamorar de la mestresseta dels Corrals Nous, i feia tot allò per ella; la vostra casa anava cada dia pitjor per això, però Joan es preocupava d'altra cosa.

»No conec exactament tota la història, però sé que ella es va enamorar d'aquell pagès somniador que feia proeses per ella, que ho deixava tot per ella i que la tractava amb més consideració i respecte que ningú d'allí; i que es veien i enraonaven

sense que el marit els fes gaire nosa, perquè des de que era casat bevia més i més, i estava embriac gairebé sempre.

»Va ser tan gran el canvi de Joan, era tan inexplicable per a la seva família i la gent que el coneixia, que s'hagués tornat dropo de treballador que era, i estudiós, i presumit, ell, que era un pagès; i feia coses tan fora de raó (per a enlluernar la seva estimada) que van començar a témer que havia perdut el seny i ningú n'endevinava la causa o, si l'endevinaven, s'ho callaven. I fins el dia que ell i ella fugiren, la gent no hi veié clar, i aquí es quedaren el taujà de l'hereu embriac i la casa vostra malparada. Joan i ella viviren a ciutat, l'un per l'altre, sense que mai més se n'hagi sapigut aquí altra cosa.

»Després d'haver fugit ells, el meu pare esdevingué trist i no era bo per res, i emmalaltí i tardà molt a refer-se.»

Aquest relat ens féu explicables algunes coses, però en quedaven d'altres que no les podíem comprendre encara; i retornàrem a casa somniosos, pensant amb aquell Joan que ara trobàvem més humà i seguia sent extraordinari. No sospitàvem llavors que Joan havia d'influir en la vida de Pau i en la meva. Caminàvem poc a poc, sense dir-nos res. A mig camí es va esllavissar un tros de terra sota els meus peus, i vaig caure per un marge. Em vaig torçar un monyó, i de moment em va semblar que no tenia importància, però se'm va inflar la mà i no podia moure els dits, i em feien un dolor insuportable.

* * *

La mà em feia mal i no me'n podia servir gens. Per a poguer curar-me-la el més de pressa possible, vàreig decidir anar a ciutat. Per altra banda, tenia ganes d'anar-hi perquè l'enyorava, com em passava sempre que n'havia fugit. Pau s'oferí a acompanyar-me, però vaig refusar perquè ell estava bé allí i jo tenia ganes d'anar sol. El meu mal era lleu i jo no necessitava la companyia de ningú, i vaig marxar sense el meu amic.

Després de dos dies, la mà ja no estava gens inflada i podia moure els dits i servir-me'n, i vaig decidir retornar a casa de la meva àvia. Era dematí al arribar jo al poble on parava el tren per anar allí on volia, i no tenia automòbil per prosseguir el viatge en aquella hora i vaig tenir d'anar a peu. Sortint del poble per la carretera que l'unia amb el món, hi havia moltes fàbriques que treballaven i feien molt soroll; les seves xemeneies donaven admiració i respecte.

Després venia un pont, amb barana de pedra, plena de creuetes gravades amb agulles de ganxo i ganivets, record dels que s'havien matat llançant-se del pont perquè no eren valents per recordar. I prosseguia la carretera, amb moltes atzavares i pols tova; des d'ella es veien al lluny muntanyes blaves d'infinit, en les que jo havia estat i no me'n feia l'efecte. Puntets que eren ermites en les que jo havia entrat, i ara podia tapar amb l'ungla del dit petit de les meves mans; ratlletes lleus, grises, breus, que eren camins que m'havien [*sic*] cansat de guanyar.

Seguint la carretera, venia el cementiri, sense els xiprers d'uniforme, trist. Se'n veia, abans que res, un àngel de marbre blanc amb les ales i les mans plegades, que encomanava silenci. Jo hi tenia molts morts de la meva família allí, i cada cop que hi passava m'aguantava de respirar, perquè allí l'aire tocava molta carn que es podria. Allí Joan hi tenia el seu tros, buit, perquè havia volgut morir en una altra banda.

Després venia una església quieta, que era l'estoig d'una Mare de Déu miraculosa, representada en molts exvots, i que tenia per ella l'ofrena d'ampolles i pots plens de tumors en alcohol, i trenes i vestits arnats i crosses velles. Des d'allí ja es veia la teulada de la nostra casa, i l'era, i el camí era més fàcil perquè se'n veia l'acabament.

Vaig arribar a casa en una hora en que ningú m'esperava; i tot estava quiet perquè cadascú era a la seva feina i a la casa només devien quedar-hi la meva àvia i la meva tia.

L'àvia estava llevada, i la vaig trobar en el pati. Ja tornava a fer la seva feina i, llavors, tenia una gallina agafada pel coll i li feia obrir el bec de banda a banda per treure-li un tronc o una pedra que s'havia empassat i l'escanyava. Quan l'àvia em va veure, somrigué; i picava de peus a terra i caminava de pressa per ensenyar-me que ja no li feia mal res. De seguida m'agafà la mà i em preguntà com la tenia i tingué alegria quan va veure'm curat. Em va dir que Pau era a caminar pel bosc, que ho havia fet cada dia, i se m'emportà cap a dins de la casa. Després, quan em va veure reposat, sortí a fora amb una faldada de moresc i no es va cuidar més de mi.

La meva tia era a portar l'esmorzar als mossos i jo estava sol a dins de la casa.

Jo pensava amb Joan i amb la seva història i les golfes, i aquesta idea m'obsessionava. Vaig pensar que era una bona ocasió per a provar d'obrir la porta del tros de golfes que no coneixia, i vaig pujar a dalt de pressa.

La porta estava tancada amb un forrellat, per fora. Eren dues barres de ferro forjat, perpendicular l'una a l'altra, en forma de T. La barra horitzontal es ficava en un forat de la paret i es mantenia ferma per l'altra barra, en la que hi havia un pont de ferro que es ficava a dins del pany, i mantenia la porta tancada.

Vaig veure que podria separar la barra horitzontal –i obrir la porta, per tant– desbastant el tros de paret on hi havia el forat, fins a destruir-lo i deixar lliure el travesser. Vaig córrer a baix, a cercar un martell dels que serveixen per esmolar les dalles i amb ell vaig començar a colpejar la paret, i en feia saltar trossos de maó i d'argamassa. Treballava de manera que vaig suar de seguida, i tenia els sentits tan excitats que sentia alhora l'olor de totes les coses de les golfes. El cervell em colpejava les parets del crani, i els cops ressonaven en el meu coll, en els polsos, amb glopades de sang que em congestionaven.

El meu martell va trobar l'acabament de la barra de ferro, però la porta no cedí perquè la fulla d'ella estava com clavada a terra, de pols d'anys que hi havia. Gratava a terra amb les ungles fins a fer-me sang, però vaig haver de reposar perquè

la mà em feia dolor. Després, la porta s'obrí amb un petit esforç i vàreig poguer entrar.

Era una habitació bonica, alegra, per estar-hi bé. Les parets eren pintades amb un color vermellós de terra, ocre; en la paret del fons, hi havia una gran finestra, oberta en el gruix de la paret, que tenia a prop d'un metre. A banda i banda de finestra, tallats en la pedra, hi havia dos bancs. La finestra estava oberta, i hi entrava el sol per ella, i el marc es retallava groc en les rajoles. El sostre estava ple de nius d'orenetes, i d'aranyes, i d'altres bèsties.

Al centre de l'habitació hi havia una taula petita i una cadira de boga; arraconada en una de les parets laterals, hi havia una estanteria de fusta sense pintar, plena de llibres. L'estanteria era barroerament construïda, de manera que es veia que no l'havia fet cap fuster d'ofici. En l'altra paret estava penjat un gran retrat a l'oli, emmarcat per la motllura que havíem vist per l'escletxa de la porta. Era el retrat d'una dona jove i bonica, graciosa, que contreia la boca per riure, plena d'optimisme. Era morena i els cabells li brillaven com un disc de fonògraf, i se li cargolaven sobre el front en petits hams deliciosos; tenia les orelles rosades, de nina, i els ulls rodons i oberts que miraven al lluny i tenien ganes de viure. Tenia el nas inclinat a una banda, i es veia que això era defecte del pintor i no d'ella, que no podia tenir-ne, i això li donava gràcia encara, i el nas és el primer que hauria besat d'aquella cara bonica. El marc tallava la figura en bust, i del vestit només se'n podia veure un coll alt de seda negra que acabava en un cercle d'escuma blanca de puntes; i una agulla de pit de vidre negre, amb un colom de metall incrustat a sobre, que portava una flor en el bec. En el travesser horitzontal inferior del marc, hi havia unes lletres blaves sobre daurat que deien «Adelina»; i ella era l'amor de Joan.

Ara comprenia el perquè Joan no volia que ningú pugés a les golfes i li descobrissin quelcom que li era molt car de guardar. Jo estava una mica enamorat de la dona del retrat i no la veuria mai. No podia comprendre com «ell» s'havia guanyat aquell retrat, i l'admirava.

Sobre la taula, en les parets, en l'ampit de la finestra, hi havia gravat a punta de ganivet el nom d'Adelina, i tota l'habitació era per estar-hi algú que estimés a aquella dona.

Vaig sortir a la finestra, i des d'ella es veia una boira baixa, blava, que el sol feia transparent, i era un vel fi entre jo i tot el bosc de pins i el tros de cel i els camps. Des d'allí es veia la casa dels Corrals Nous. Ara totes les seves finestres eren obertes perquè els seus amos l'habitaven. Jo era la primera vegada que la veia amb senyals d'haver-hi gent, aquell estiu, i me la vaig mirar amb atenció. Era voltada de pins i tenia les parets molt blanques. D'allí veia una de les parets laterals de la casa; hi havia un serrell de finestres, i sota d'elles un gran pati descobert i una galeria d'arcs. Vaig comprendre per què Joan havia triat aquell lloc i s'hi havia fet obrir la finestra: podia veure-hi perfectament la casa i seguir a la seva estimada amb els ulls quan sortia al pati o a les finestres.

Del pati en sortia una petita escala que baixava a un racó d'ombra: era un gran lledoner amb una taula de pedra a sota. S'endevinava que allí devia haver-hi aigua, una font, o una mina, perquè estava tot cobert de molsa; i tot, la casa, les finestres, el pati i el racó d'ombra, era un lloc per somniar. Jo no l'havia vist mai com llavors, aquella casa, i això que l'havia mirat moltes vegades. Em vaig assentar en un dels bancs laterals de la finestra i vaig pensar que Joan s'hi devia haver passat moltes hores, seguint la silueta de la seva estimada d'un costat a l'altre d'aquell tros de casa que es podia veure.

Després, em vaig aixecar i mirava el terra i el sostre i les parets d'aquella habitació. L'estanteria era plena de moltes menes de llibres, triats a l'atzar, sense cap control intel·ligent. Hi havia llibres d'estudi, novel·les dolentes, llibres de religió. En vaig agafar un: era una geografia matemàtica del baró d'Ortaffà, «brigadier de infantería con uso de uniforme de mariscal de campo». Era un llibre petit, confortable, agradós de tenir a les mans. Després, un altre de cobertes grogues, amb unes lletres al llom: «Juegos de manos». Gravat al boix, en la primera pàgina, hi havia una munió de desvagats que miraven amb la boca oberta a l'autor del llibre, que feia jocs de mans. Després, venien uns versos:

Yo, por no quedar sin nombre,
Me llamo Rafín Concaya,
Rastagol, y Culebú,
Nombre del diablo, que ensaya
Encantos en el infierno,
De quien aprendí con maña
La ciencia de embelesar,
Y jugar a la cucanya...

I dugues pàgines més d'aquest estil. L'autor d'això, i d'una sèrie de jocs de mans infantils que venien després, era Pablo Minguet é Yrol.

Després vaig agafar un altre llibre vell i malmès: *Gritos del Infierno para despertar al Mundo*. Mentres el fullejava, vaig sentir que a baix em cridaven, i vàreig baixar. Ja era hora de dinar i l'estona m'havia passat de pressa. A baix tenien neguit perquè Pau no havia vingut encara i deien que els altres dies de molt abans de l'hora de dinar que era a casa.

Tardava molt i vàrem esperar una hora quasi, però no podíem estar sense fer res perquè temíem que hagués passat quelcom de mal al meu amic. I tres dels mossos, el meu oncle i jo sortírem de la casa per explorar els boscos i mines, i els pous, i tots els llocs que podien ser perillosos.

Era migdia i el sol era intens que feia bullir la sang; sobre l'horitzó, lluny i a prop meu, la calitja trencava el paisatge en ondulacions bellugadisses, i tot semblava vist a través d'un vidre mullat.

Vaig entrar a la mina gran: un galàpet gros va botar per sobre de la meva espatlla des d'una pedra sortint de la volta de la mina i va desaparèixer en la fosca. Ell era l'única cosa viva que se'n veia d'allí, i tot tornà a quedar quiet.

Després vaig seguir avall, cap a l'hort gran. L'aigua del safareig era transparent i se'n veia el fons. Ni allí ni a l'hort ni en la seva mina, hi vaig trobar rastre de Pau. Després vaig baixar al torrent i caminava per ell, amunt, de retorn a casa. Esperava que el meu oncle, o els mossos, haurien tingut més sort que jo; però vaig sentir que em cridaven, i era Pau qui ho feia. Estava en un nivell més elevat que el que jo em trobava, en un marge. Al seu costat hi havia una noia vestida de blanc. Pau corregué cap a mi i ajudà a la noia a baixar al marge. Quan foren al meu costat, Pau em presentà. Maria es deia ella, i s'assemblava tant a la dona del retrat de les golfes, a Adelina, que me la vaig quedar mirant força estona sense dir res. No tenia esma de preguntar a Pau per què s'havia retrassat, i caminava al costat d'ells amb el cap baix. Ella era encisadora i reia i parlava i expandia gràcia per tot el seu voltant. La vàrem deixar, perquè així ens ho va demanar, en el camí dels Corrals Nous (ella vivia allí). Quan estiguérem sols, Pau em digué:

–Tens tafaneria a la cara. Ja t'ho explicaré tot, que val la pena, però ara correm a casa, que tinc necessitat de menjar.

Al arribar a casa, tots en van tenir prou amb molt poques explicacions perquè tenien més ganes de menjar que d'escoltar a Pau. Després de dinar, Pau i jo ens quedàrem sols a l'entrada; els gossos i nosaltres teníem molta feina en fer fugir les mosques. N'hi havia moltes allí, perquè un tros de sol entrava per la portalada i les mosques s'hi agombolaven. Però s'hi estava bé per l'ensopiment de l'hora i era un bon moment perquè m'expliqués allò que jo tenia interès a saber. I Pau no es féu pregar gens:

«A la tarda del dia que tu vas marxar a ciutat, jo estava avorrit aquí, sol, i em varen agafar ganes d'anar a llegir al bosc. Portava un llibre amb mi, i vaig sortir cap a la carena de l'altra banda del torrent. En realitat, tenia més ganes d'ajaçar-me sota els pins i mirar el cel que de llegir. Però vaig trobar la manera de lligar les dues coses i em vaig ajeure sota un arbre per llegir. Era una novel·la, el que jo duia, i l'acció transcorria en un palau d'una ciutat moderna: tapisseries, marbres i porcellanes, vestits d'etiqueta. Quan l'autor descrivia els carrers d'una ciutat moderna, amb els autos i llurs bocines, xiulets i crits, tot era buit per mi, en el mig d'un bosc espès, ple de murmuris d'insectes voladors, de rumors de fulles que topaven entre si, empeses pel vent, i de soledat del bosc, poblada de carícies de soroll i de mons petits de petites bèsties. Tan desplaçada era l'acció de la novel·la en el lloc on jo em trobava, que vàreig deixar de llegir. Arrencava trossos d'escorça i amb el ganivet feia dibuixos i objectes. Al meu costat, a terra, dues menes diferents de formigues es barallaven, i vaig dedicar la meva atenció a aquesta petita batalla. A terra, estava ple de caps i potes arrencats; devia fer força estona que allò durava, però combatien amb ferocitat encara, i la lluita tenia interès. Me les estava mirant quan vaig sentir

un tret molt a prop d'allí i una infinitat de perdigons es varen anar a clavar en el tronc del pi on jo estava recolzat. Els perdigons van passar tan a prop del meu cap que em vaig quedar bona estona sense esma de fer altra cosa que mirar, mirar sense veure ni pensar res. Després, em vaig aixecar poc a poc i dret, que dominava més tros de bosc, no em va ser possible de veure res d'anormal. Llavors vaig sentir un altre tret, més lluny i en una altra direcció, i el clapit d'uns gossos que caçaven, i una veu femenina que els atiava. I, al fons del torrent, lluny de mi, vaig veure una silueta blanca que corria, algú que cridava als gossos. La veu es va anar perdent i, després, per més que vaig cercar en aquella direcció, no vaig trobar res ni ningú. Jo estava convençut que el primer tret no anava dirigit contra mi i que allò havia sigut casual, que l'estrany caçador ni tan sols s'havia adonat de mi. Però no comprenia que algú s'atrevís a caçar en el vostre bosc en època de veda; ni la veu femenina. Al vespre d'aquell dia, va venir el guardabosc a casa i ens digué que havia sentit trets, preguntava si algú de nosaltres podia dir-li quelcom d'això. Jo li vaig explicar el que en sabia i prometé que faria el que pogués per esbrinar qui era el caçador furtiu.

»La teva família no es va preocupar gens de tot això. Deien que mai, en temps de veda, havien faltat caçadors arriscats que donguessin feina als guardaboscos. I em vaig passar tot el vespre escoltant històries de caçadors furtius. A l'endemà, tot l'ocorregut no m'interessava pas tant com jo creia i, de tot, el que recordava més intensament era la baralla de formigues i els petits forats que els perdigons havien fet en l'escorça del pi. I vaig tornar al bosc perquè allí m'hi trobava millor que en altres llocs. No vaig pensar més en el dia abans i les hores em van passar planes, grises. Em sentia ensopit, mandrós de recordar res.

»Al vespre va venir altra vegada el guardabosc i tenia aire de saber coses noves. Ens va dir que els amos dels Corrals Nous ja eren a la casa aquella temporada. Després, que la que havia caçat en el vostre bosc era una Maria, filla del propietari dels Corrals Nous, que ell havia sorprès caçant i la va acompanyar fins a casa d'ella, i allí el seu pare la va renyar, sense energia, i li deia que no tenia necessitat de fugir dels seus terrenys, que eren prou grans, i anar a delinquir en els dels altres. Ella només lamentava el que jo hagués estat a punt d'ésser ferit per la seva culpa i de tot el demés en feia molt poc cas. El guardabosc es va deixar convèncer per ells, és clar, i deixà la noia i els gossos i l'arma que ella duia en la casa del seu pare. Després, va consultar a la teva família si havia fet malament o no, i aquí tots van trobar que havia fet bé. Deien que Maria era un cadell esbojarrat, una noia malcriada, i començaren a explicar coses d'ella. Deien que de petits tu i ella havíeu jugat junts moltes vegades i que un dia tu vas caçar una papallona davant d'ella i perquè vas atravessar el cap de l'insecte amb una agulla per donar-la a Maria, es va enfadar tant que va agafar una pedra i la va llançar contra tu, i tu et vas presentar a casa amb una papallona morta als dits, amb la cara bruta de sang i plorant. Després, deien d'ella moltes altres coses, de noia de ciutat, que són difícils de comprendre per la teva família i les trobaven condemnables. Però, en resum, ningú en va fer gaire cas i vàrem anar a dormir pensant en altres coses.

»Avui m'he llevat pensant en tu. He cregut que tardaves massa en tornar i temia que la teva mà t'hagués portat complicacions. Però m'he tranquil·litzat pensant que els teus pares ens haurien avisat si el teu mal empitjorés. I he sortit cap al bosc, com els altres dies, amb un llibre sota el braç. Tenia una mandra immensa i per primera vegada em començava a cansar d'aquí. He anat al mateix tros de bosc de sempre. Desitjava que tu tornessis per proposar-te l'acabament de les nostres vacances i la represa de la vida normal.

»Avui al matí aquí feia vent i per això en el bosc s'hi estava més malament que els altres dies. Tor contribuïa al meu malestar. Ademés, al començar a pujar la carena, a l'entrada del bosc, una branca baixa m'ha fet aquesta esgarrinxada a la cara. He arrencat amb ràbia la branca i la triturava amb un afany de criatura venjativa que ara m'avergonyeix. I ni tan sols m'he preocupat de netejar-me la sang que m'ha sortit de la ferida, que, a l'assecar-se, m'ha ratllat mitja cara en una crosta repugnant. Tot just m'he posat a llegir, mig ajagut a terra, he vist un llangardaix que s'enfilava pel tronc d'un dels pins de vora meu, i es quedava aturat a mitja soca. Tots els rèptils, i els d'aquesta mena especialment, em produeixen una excitació nerviosa intensa, barreja de por i de fàstic i de ràbia. He agafat una pedra per esclafar-li el cap i ja tenia les mans enlaire a punt de llançar la pedra, quan algú m'ha agafat el braç i m'ha deturat l'impuls. M'he girat de pressa i al meu costat hi havia la noia del vestit blanc que tu has vist, Maria. Feia una cara d'enfadament graciosa i em renyava perquè volia matar un animal que no em feia cap nosa. Jo patia perquè anava vestit de qualsevol manera i perquè tenia l'esgarrinxada a la cara i tot plegat em donava un aspecte lamentable. No sé fins a quin punt el guardabosc s'havia ajustat en la descripció de la meva persona en explicar a Maria l'episodi del tret; ella m'ha conegut i, mig seriosament, mig en broma, m'ha dit:

»–Hauria emmalaltit del disgust si el meu tret hagués fet blanc sobre vostre. No fóreu prudent d'apoiar el cap en un tros de pi que havia de rebre una perdigonada. Però no, seriosament, passo una mala estona cada vegada que penso en això. Us vàreu espantar molt? Teníeu ganes de fugir, o d'amagar-vos, o de córrer al meu encalç?

»Va dir tot això de pressa, somrient. Després, sense deixar-me temps de respondre, em va preguntar si en la vostra casa hi havia xicots i noies, com passàvem els dies, i em digué que ella tenia por d'avorrir-se i si a mi m'agradava la companyia de les noies. Eren tot de paraules d'una veu agradable. Ha vist que jo em preocupava d'arreglar els meus cabells, els meus vestits, d'amagar la ferida de la meva cara i s'ha queixat d'això; deia que ho trobava inútil perquè amb les mans solament no em seria possible d'arreglar tantes coses desarreglades.

»Hem estat parlant molta estona i el temps, al costat d'ella, fugia de pressa. M'ha parlat del seu pare, dels seus germans, de la seva casa. No sé pas exactament per què, jo li he parlat de tu i ha dit que tots dos l'anéssim a veure, que l'ajudéssim a no avorrir-se.

»Després, has vingut tu. Jo no sospitava l'hora que era i no tenia gens de neguit.

»Ella és bonica, no? L'anirem a veure a casa seva. La coneixies tu, a Maria, de gran?»

Jo, de Maria nena, no en recordava res, o gairebé res. Ni de l'incident del cop de pedra. Totes les cicatrius del meu cap tenien una història curta i vulgar, i cap corresponia a allò que m'havia dit Pau ni me n'havia parlat mai la meva família. Recordava que de petit, jugant a casa de la meva àvia amb una nena que podia ser Maria, ella m'havia fet un petó, i me'n vaig espantar i la renyava; vaig pensar molts dies en això, i temia que un tros de cel caigués sobre nostre per castigar-nos.

Ella anava allí els estius solament, i jo a l'estiu no hi havia anat de molts anys i per mi aquella Maria que havia vist era del tot desconeguda. L'únic lligam entre el meu record i ella era el retrat de les golfes; i això era molt recent en la meva memòria.

Maria, el meu amic i jo

Vaig ensenyar el retrat de les golfes a Pau, i li deia el que jo en pensava, els trossos que ell ens permetia refer de la mica d'història de Joan que volíem conèixer, i la semblança que jo trobava entre Maria i Adelina. Ell digué que l'explicació que ens permetia l'habitació de les golfes i el retrat el desencisava i que el meu parent havia perdut interès. Trobava que Adelina i Maria no s'assemblaven gens, o que era molt poca la semblança, i que en tot cas només podíem atribuir-la a la casualitat perquè no ens era possible de trobar cap lligam lògic entre les dues dones. Jo veia que això no li interessava. Es va posar a parlar de seguida de Maria. Vaig comprendre que Pau, des del moment que coneixia l'existència d'una noia bonica prop de nosaltres, es creia obligat a galantejar-la i a considerar-nos rivals l'un a l'altre. Pau es divertia en això, en feia una aposta; i això que de vegades n'havia sortit sospirant, entristit i sentimental. Jo tenia timidesa davant de les noies i mai sabia què dir i, quan deia alguna cosa, me'n penedia de seguida i em tornava vermell cada vegada que hi pensava; no creia fer gens de nosa a Pau.

La primera vegada que vàrem anar a casa d'ella, Pau es va vestir pulcrament i va necessitar molta estona per a fer-ho.

Jo hi devia haver anat alguna vegada a la casa dels Corrals Nous, però no recordava pas com era, fora dels trossos que se'n veien des dels llocs on jo acostumava a estar de casa la meva àvia. Del dins de la casa no en recordava res, m'era del tot desconeguda.

Pel camí, Pau i jo parlàvem de quina manera ens rebrien en aquella casa, quina cara hi faríem i com podríem presentar-nos.

Al pati de la casa, gran, tancat per rengleres de corrals, hi havia un xicot com de la nostra edat, que estava assentat en un banc de pedra, tocant un ukelele i cantant. Ens va ser antipàtic de seguida, sobretot a mi. Després vàrem saber que era un ximple que servia poc per a molt poques coses. Vàrem saber d'ell, després, que una

vegada va estar malalt, no volia menjar i s'aprimava, i quan va estar millor, parlava en castellà i feia versos en aquesta llengua, en els quals el personatge principal invariable era una Maria. A un dels seus metges li va semblar que els versos recordaven els d'un poeta sud-americà, i això els va fer pensar que el cas d'ell era un cas extraordinari. Però després va confessar que tot allò ho feia perquè estava enamorat de Maria, que era cosina d'ell, i els versos els copiava literalment d'un poeta argentí.

Més tard vàrem sapiguer totes aquestes coses d'ell, però des del primer moment que el vàrem veure en el pati ens hauríem cregut d'ell qualsevol cosa. Al veure'ns, va parar de cantar, s'aixecà i es dirigí cap a nosaltres i es preparava a dir-nos quelcom, però va sortir Maria de la casa i fou ella la que ens va rebre. Portava un vestit blau clar, i tota ella era ben bonica. Ens va fer entrar a la casa. L'entrada era gran, rica, lletja. Les parets eren d'un color clar, de taronja, i estaven plenes de pintures dolentes i retrats de família. Tot feia mal als ulls, s'hi estava malament, perquè fins allí arribava l'olor dels bosc i de la terra i el mal gust i l'encartronament de l'entrada s'hi trobaven més desplaçats.

El cosí de Maria –es deia Emili– des del primer moment que la va veure donava voltes a prop d'ella i l'obsequiava, i semblava un gosset carinyós. Maria parlava de pressa, la seva boca no era prou ràpida per a dir el que pensava, i ni tan sols deixava espais de temps a Pau per a dedicar-li gentileses.

Poc després d'arribar nosaltres, va sortir d'una de les habitacions que tenien porta a l'entrada el pare de Maria. Era un senyor gros, amable, poca cosa. Sota el seu llit hi tenia sempre un taüt a mida i curava de tenir a punt un jaqué negre per si es moria de repent, que era la cosa que més temia. Va ser amable amb nosaltres i se'n va cuidar molt poc. Portava, al sortir, un diari i es va posar a llegir al pati.

Emili sofria cada vegada que Pau deia alguna cosa a la seva cosina i, de veure'l tan neguitós per això, em venien ganes de galantejar a Maria.

Aquella primera visita a casa d'ella va passar en una conversa buida. Hi tornàrem moltes vegades, gairebé cada dia, i perdíem les hores en jocs de penyores i passatemps. Maria ens feia la mateixa cara a tots tres. En els jocs, en totes les coses en què es necessitava enginy o habilitat, Pau era el millor de nosaltres, i jo feia un mal [paper] en tot, i Emili era un pallasso trist que feia riure de pena. Pau sabia fer més coses amb un joc de cartes, sabia explicar més coses divertides i era sempre ell el que provocava rialles i admiració en Maria; es movia menys cohibit que nosaltres i ens portava ventatja en tot.

Maria m'agradava, em trobava bé sentint-la i veient-la prop meu. Jo no havia besat mai a cap noia i tenia ganes de besar-la a ella, i em preocupava molt de com l'abraçaria, de si seria ridícul i de la manera que ella reaccionaria.

Creia que s'enfadaria i fugiria de mi i perderia la seva amistat. Pensava en la sorpresa de Pau i Emili si Maria em preferís a mi, que sempre n'estava apartat i era el que deia menys coses i el que semblava interessar-s'hi menys. Aquesta sorpresa

del meu amic i del cosí d'ella, el meu amor propi satisfet, era el que més m'atreia d'aquella aventura. De Maria a mi no m'hauria costat d'enamorar-me'n, però jo creia que ella no volia res més que fer distretes les hores d'aquell estiu; tot el més que jo esperava era obtenir d'ella un petó primer que els altres dos. Però em sabia incapaç de fer-ho.

Maria era una noia somniadora: era una mica tonta i se li coneixia en totes les seves coses. Però tot era graciós en ella i la seva companyia era agradable.

Pau a les nits somniava a Maria, i de dia només parlava d'ella. Em deia moltes vegades que temia l'acabament de les vacances perquè no li seria tan fàcil veure a Maria.

Emili creia que Maria a mi no m'interessava gens i que ella tampoc feia gaire cas de mi, i per això sol em tenia simpatia. De Pau no podia creure'n el mateix, i veure'l prop de Maria li era desagradable. Sempre feia el que podia per a allunyar a Pau d'ella i es valia de petites intrigues. Se l'emportava per a ensenyar-li col·leccions seves de qualsevol cosa; per ensenyar-li llibres o litografies velles, o trossos de la casa que ell creia interessants. En una d'aquestes visites a la casa, Pau va veure en una habitació on només hi havia coses velles, inservibles, un marc que tenia les mateixes mides que el retrat d'Adelina. En les vores interiors del marc sobresortien tires de tela, que devia haver estat tallada amb alguna eina esmolada. Pau va suposar, per l'estil i el tamany del marc, que havia servit per a enquadrar el retrat d'Adelina, i que Joan l'havia pres d'allí.

Cada vegada que jo em quedava sol amb Maria, ens posàvem a parlar del temps si era de dia, i callàvem i miràvem al cel per veure caure estrelles, si era de nit. Ella amb mi no parlava tant com amb els altres perquè advertia la meva torbació cada vegada que em preguntava alguna cosa.

Jo creia que no podia esperar res de Maria. Ella i Pau sortien junts moltes vegades a caminar pel bosc i pels camps, i podien parlar moltes es*tones per a ells dos sols*.[1]

De dins de la casa arribaven els sons d'una música descolorida, de disc. Es descabdellava suau, persistent; ella omplia tot el meu pensar i em transformava.

1. Poso en cursiva aquests mots perquè tanquen la frase i resulten imprescindibles, però a l'original, apareixen ratllats. En efecte, l'autor suprimeix tota la pàgina 68 i 11 línies de la 69. El text ratllat és: «tones per a ells dos sols. // Un dia, al vespre, estàvem Maria, Emili, Pau i jo a l'entrada de la casa d'ella. Emili estava més insuportable que les altres vegades perquè tot el matí d'aquell dia, Maria i Pau l'havien passat junts. Havien sortit molt aviat i no varen tornar fins a l'hora de dinar; jo vaig haver de suportar a Emili tot el matí. Aquell vespre ell feia tots els possibles per emportar-se'n a Pau, per allunyar-lo d'ella. // Maria i jo sosteníem a part una conversa. Parlàvem de llibres, em sembla, i ella m'indicava el seu gust, les seves obres preferides i els seus autors. Pau i Emili discutien de no sé què. Pau semblava preocupat, li passava quelcom important i se li coneixia a la cara. // Emili conseguí el seu objecte i s'emportà a Pau cap a dins de la casa per fer-li sentir uns discs de fonògraf nous que havia portat de ciutat. // A mi em feia pena quedar-me sol amb Maria. Havent-hi els altres dos a prop, no em sentia obligat a dir-li gentileses, però al quedar-nos sols tenia la sensació de ridícul si no ho feia. Aquella vegada seguírem la mateixa conversa. Jo no sentia pas el que em deia Maria. Enraonava de pressa, seguit, amb força, de quelcom que no l'interessava ni a ella ni a mi. Jo tenia la vista perduda en el radi d'acció on es movien les seves mans, petites, que gesticulaven i recolzaven i donaven valor a unes paraules que no en tenien.»

Maria no deia res, i jo tenia una de les seves mans entre les meves i no m'havia donat compte de com li havia retingut.

Ella era prop meu; «ella» eren coses somniades, trossos de felicitat, triomf. Els seus ulls, quiets, serens, s'havien aturat en els meus; i sentia l'alè d'ella cada vegada més a prop de la meva cara.

La música va parar. Es tornaren a sentir els grills i milers d'altres insectes que omplien el capvespre d'alegria. Em vaig separar de Maria, i tenia la sensació de buit, des «res»; cap pensament s'aturava en el meu cervell, m'era impossible de retenir cap idea.

El fonògraf amagat recomençà una altra melodia lenta, poderosa; em portava molt lluny de mi mateix. Somniava en roderes minúscules de disc, amb grills de faula amb capa i guitarra. Tot el vespre era ple de mi, els boscos, les terres, infinits retalls de cel.

Agafava a Maria per la cintura, l'apretava contra mi, sentia a prop l'olor d'ella.

La vaig abraçar fort i la vaig besar. Els meus llavis, sobre els d'ella, varen fer un soroll desagradable, com d'espetec petit d'una miniatura de xurriaques.

Ella va riure. M'apartà suaument, m'agafà les mans i se m'emportà cap a dins de la casa amb Pau i Emili.

Jo estava excitat i parlava més del que acostumava i devia dir bestieses. A mi em feia l'efecte que era feliç, que estava content. Però en el fons estava ple de tristesa pel soroll insospitat del meu primer petó.

Ja era tard llavors, i Pau i jo havíem de retornar a casa. Maria ens despedí tranquil·la, com sempre. Ella no sentia res.

Pau estava preocupat, trist, i no sé per què la seva tristesa m'encomanava una mica d'alegria. Jo pensava amb Maria, n'estava content, em sentia important. L'hauria volgut a prop de mi i esborrar a petons aquell primer petó. De tot, de tot, el que em feia més mal era el desencís d'aquell petó.

Em sentia culpable de la tristesa de Pau i hauria volgut parlar-li per distreure'l de Maria, però mecànicament vaig parlar-li d'ella. Ell m'agafà pel braç i em preguntà si valia la pena, per Maria, de canviar una vida, de destruir il·lusions per la il·lusió d'ella. Jo li vaig dir que sí, que per ella es podien sacrificar moltes coses. Li deia això amb vehemència i ho sentia plenament. Pau, des de llavors, deixà molta de la seva tristesa i, quan arribàrem a casa, era ell el que estava alegre, i trist jo.

Em va costar adormir-me pensant amb els llavis de Maria, i els d'Adelina. Els llavis d'Adelina! Tenia ganes de pujar a les golfes per veure'ls i em vaig adormir pensant en això.

Última visita a les golfes

Em vaig despertar molt d'hora. A l'obrir els ulls, vaig veure la finestra davant meu, amb els vidres de color de plom. Plovia, i les gotes s'enganxaven als vidres i feien un soroll agradable, de timbals de nans.

Patia per recordar el que havia somniat; en recordava coses deslligades, absurdes: un cavall desbocat dintre l'aigua, voltat de peixos; un claustre de catedral ple de bombolles; i Adelina vestida de negre, besant a Emili. Jo estava presoner en un núvol i m'ofegava i volia sortir-ne per separar Adelina i Emili.

Però hi havia alguna altra cosa que no podia recordar, i m'esforçava i em sentia el cap pesat. Em vaig acostar a la finestra. L'aigua havia fet molts bassals al pati, trossets de cel enganxats a terra. A fora tot era gris. Em vaig girar cap a la cambra i la trobava acollidora, confortable. Llavors em vaig adonar per primera vegada que Pau no era al seu llit, i devia fer estona que n'era fora perquè els llençols eren freds. Però això no em va preocupar gaire perquè, al pensar en Pau, vaig recordar-me de Maria i estava ple de felicitat. Vaig pensar en el meu desig del dia abans de veure el retrat d'Adelina. Em vaig vestir de pressa, pensant en ella.

Vaig pujar a les golfes. El retrat d'ella sobresortia de totes les demés coses.

Allí m'hi sentia bé. Pensava: «Joan entrava aquí enamorat, hi havia una dona que pensava en ell. Jo també tinc Maria, que es deu recordar del meu petó, que serà meva.»

Adelina m'obsessionava. Era bonica, bonica; em vaig acostar al retrat i vaig fer un petó per Maria sobre els llavis pàl·lids d'Adelina. La tela era freda, i una esgarrifança lleugera m'obligà a apartar-me'n. Estava alegre i tenia ganes de cantar. D'un salt vaig passar per sobre una cadira de prop de la finestra, i mirava a fora; continuava plovent i el cel i la terra s'unien per infinitat de línies de punts d'aigua. La casa dels Corrals Nous era embolicada en pluja; en veia les parets mullades en grosses clapes i me les mirava agraït perquè elles guardaven a Maria. Devia dormir o potser estava desperta i pensava amb mi.

Respirava fort, em sentia bé i cantava i deia coses deslligades en veu alta. Em vaig fixar que a sobre de la taula del centre de l'habitació hi havia un llum de petroli i una llibreta vella que jo no havia vist mai. I la ploma estilogràfica de Pau. Ell devia haver estat allí, atret potser pel retrat d'Adelina.

Em vàreig assentar davant de la taula; tenia la ploma de Pau a les meves mans i la mirava i la trobava estranya allí.

La llibreta em va interessar i vaig començar a fullejar-la. Era de Joan i estava plena d'operacions aritmètiques i de notes. Joan hi devia apuntar totes les coses d'interès per a l'administració de la finca. Compres i ventes de terrenys i de bestiar, reparacions de la casa, sous dels mossos. Pàgines de números i de petites lletres roges.

Espaiades, deslligades del demés, hi havia notes breus, d'impressions de Joan. Parlava de festes majors, de la gent de casa seva, de moltes coses tendres, absurdes; d'ametllers blancs, del fruit de les seves terres, de cavalls ferits, de bèsties boniques i de trossos de terra bells.

Al peu d'una pàgina hi havia un nom tatxat: Adelina. Després, gairebé en totes, hi havia el nom d'ella i la lletra inicial. Gradualment, cessaven les notes referents a la finca i la llibreta era plena d'ella:

«Avui l'he vist. La meva mare devia ser aixís de jove. Voldria tenir una germana com ella.»

«M'agradaria preguntar-li què pensa de mi i que m'ho digués sincerament.»

«Ella tenia els ulls d'haver plorat. Jo no podria tolerar que ell la pegués.»

«He anat al molí. Enric la vol, però no podré lliurar-la d'ell. No hi ha res que em lligui aquí a mi. Però a Enric sí.»

«Tot sobra al meu voltant. Tolero a les bèsties, a les persones, a les coses, totes les coses que fan mal a ella i prenen trossos de la vida d'ella.»

«Per ell i per Enric voldria tenir-la i fugir lluny i donar-li i prendre-li felicitat. *Ella* ho vol tot i voldria viure amb la vanitat de la possessió d'*ella*.»

«Em faria por de tenir-la perquè amb ella es perderien per a mi totes les altres coses i no podria mirar altra cosa que ella, i els arbres i els gossos i tot el que estimo ara no farien la meva alegria ni la meva tristesa i hauré de provar una altra vida, que temo i desitjo i faré meva.»

«Treballo i visc amb els altres i penso, i res té valor perquè ni tinc l'acabament de res. Però vull que d'aquí al final sigui per mi la seva vida, i no la tindré sense ella.»

«Per ella, Enric fuig de mi, però jo ho donaria tot per ella.»

La llibreta era plena fins al final de notes d'aquest estil, tristes o alegres, de vegades plenes d'esperança i d'altres de pessimisme, però sempre amb una fermesa que les unia totes. L'amic enamorat fugia del Joan enamorat, i ell ho sentia i en totes les pàgines «ella» i «Enric» es repetien i sobresortien de les demés coses escrites.

Joan era feliç si ella l'havia mirat una vegada i dissortat si no ho havia fet, i els seus dies passaven aixís i ell els fixava en la seva llibreta. En els moments de tristesa escrivia malament d'Enric, i en els de felicitat li tenia llàstima i el planyia. Però Joan triomfava i va ser per ell Adelina, i en les darreres pàgines hi havia escrit amb caràcters grossos les darreres paraules: «Ella m'estima, i em seria més fàcil explicar la tristesa dels altres que l'alegria meva. Res serà impossible per mi i fugiré amb ella, la robaré d'ells i ho tindré tot i mai més sentiré por de viure. Sóc feliç i tinc llàstima dels altres, de tots els que no viuran amb mi. *Ella* ho és tot i jo la tinc a ella.»

Llàstima dels altres, de tots els que no viurien amb ell, llàstima de mi, ell, que ens havia robat Adelina, «tot», abans que nosaltres.

Veia dos reflexes intermitents en les galtes de tela d'Adelina. Sentia fredor dintre seu i calor a fora; estava tancat en una petita cel·la de maons, molt més petita que el món i allunyat d'ell. «Ella» era un trosset de tela prima davant meu, amb brillantors de fora, de cel, sobre la seva cara de rosa. Estava quiet, movia els meus dits davant dels seus ulls i en ells hi veia tota la tristesa pel que jo no podia ésser, llàstima de mi. Tenia ganes de plorar per totes les coses agradables que no eren fetes per mi, per tota la felicitat que havien de viure els altres i em sentia infeliç; tenia davant meu un bloc espès que no podia cedir.

Fugir amb ella!

Amb ella, tenir-la, i fer meva una mica de la glòria d'ella almenys; colgar en els

seus ulls els pensaments ambiciosos, matar amb els meus llavis sobre la seva boca paraules de vanitat que no podria pronunciar mai. Escoltar d'ella alabances d'un triomf que només podria sentir ella.

Moltes llàgrimes em pujaven per la gorja, tenia els ulls envidriats i contreia els llavis i reia per espolsar amb un gest de pallasso l'amargor de la inutilitat que podia tenir la meva vida.

Volia, llavors, el meu nom imprès sobre molts lloms de llibres, molta gent que el conegués, i a ella per a dir-me i recordar-me [la] immortalitat.

Timbalejava amb els dits sobre la taula, xiulava i tenia tota la cara mullada de llàgrimes. Jugava amb un tros de paper de sobre la taula; havia buidat sobre la llibreta el dipòsit de la ploma estilogràfica i l'escampava amb l'índex de la meva mà dreta i omplia la taula de ninots de pàrvul riallers.

Vaig aixecar-me de la taula i mirava a fora. Plovia molt llavors; una cortina espessa d'aigua ho grisava tot.

Per què plorava i reia? Perquè tenia tan lluny Adelina i Joan i Maria, i tot, tot que era res per mi, perquè una cançó de nens m'absorbia i em xiulava la tonada suau i em distreia de tot amb ella.

Em quedava Maria, allí baix, darrere la pluja, i la volia tenir, fer-la meva, omplir d'«ella» una llibreta com la de Joan, fugir tots dos també i tenir llàstima dels altres.

Tenia gana i ara era això el que retenia amb més intensitat el meu pensament.

Vaig baixar i vaig esmorzar de gust, alegre, ple d'optimisme.

Ningú dels de la casa sabia res de Pau, deien que no l'havien vist aquell matí i se n'estranyaven. Mentres parlàvem d'això, Emili va entrar a casa i estava suat, groc, i feia cara de volguer dir moltes coses alhora i no encertava a dir-ne cap. Jo temia que em vingués a dir quelcom de mal que hagués passat a Pau, i el sacsejava furiós i li exigia que parlés.

–Han fugit... Ell i Maria han fugit... junts... a baix hi ha una carta d'ella...

Emili tremolava, tenia mirada d'estúpid, perduda. Feia pena.

Fugir? Per què havien de fugir si no en tenien necessitat? I jo no havia pogut lluitar, jo encara era dels «altres» que necessitaven llàstima.

Tenia ganes de riure d'ells, ganes de cridar-los que no em tinguessin gens de llàstima...

* * *

(...) M'hauria agradat ésser un immens pocavergonya.

Poguer entrar a qualsevol casa desconeguda que estessin dinant i posar-me a dinar amb ells i deixar-los ben parats. O poguer donar una puntada de peu a algú, sempre que pel carrer me'n vinguessin ganes, i coses per l'estil.

A la ciutat em proposava viure d'una manera nova, que em faria jo.

Els carrers del poble estaven plens de dones. Passaven pel meu costat sense fer-ne

gens de cas; de vegades em venien ganes d'aturar-ne alguna, i fer que es fixés amb mi. Però la por de què algú fes amb mi el que jo havia fet amb el pollastre, m'ho impedia.

(...) Les dues noies, que havien escoltat tot el que havia dit el nostre veí, es varen passar la resta del trajecte parlant d'ell. Deien que el trobaven més agradable que molts dels millors físicament, i que l'haurien preferit a molts d'altres. Després, jo pensava que l'home del cap gros no havia dit més que nicieses, però que hi devia haver una manera de moure's, de portar-se i de dir les coses que podia atreure a la gent.

Vaig arribar a la ciutat i encara pensava que dues noies boniques s'havien fixat elogiosament en un home del qual jo m'havia rigut per una seva deformitat física, i no havien fet gens de cas de mi.

«Potser ell, tan ridícul, també m'hauria pres a Maria.»

Pensava això i em feia ràbia.

(...) i de Maria i de tothom.

El silenci del museu em permetia sentir tota la importància de mi i una mitja rialla persistent que m'adoloria els muscles de la cara omplia tot aquell meu moment de viure.

Novament al carrer, se m'aparegué de sobte tota l'absurditat de la fugida de Pau i Maria. Què els féu fugir? Ben mirat, totes les explicacions es refugiaven en la seva primària mentalitat. Si un cirurgià singular hagués volgut dissecar aquell episodi, hi hauria trobat, en tots els aspectes i en tots els personatges, una buidor formidable.

Començava a sentir una mena d'avorriment, un infinit cansanci del tros de vida immediat que deixava darrere meu. M'incorporava poc a poc a l'aire de la ciutat, la respirava. Venia a despertar-me una sèrie de records, un fenomen familiar en mi pels carrers, en respirar profundament, sentia a la gorja un gust ben determinat d'àcid carbònic. Em sentia passatger, esperant en la meva insospitada estació, la volta de la qual era tan alta que fugia de la meva mirada per anar a fondre's en el blau del cel.

En aguantar-me el respirar, arrufava el nas i contreia la boca d'una manera tal que comprenia en mi, de nou, ganes de jugar; i això m'alegrà tant, com si fos una victòria meva sobre aquests estranys que m'omplien de cabòries, i llavors hauria donat de bona gana una puntada de peu a l'occípit del meu company de tren, i a Maria, i als escarbats del camí per a engegar-los tots al botavant.

El silenci del museu em permetia sentir tota (...) ava que les sen (...) atinava de vega[des] (...) tona davant de (...), sense veure-la (...) idea de qu[e] el que es fixava, per jutjar favorablement, amb l'estona que permaneixia davant de cada quadro, però una vegada que em vaig girar vaig veure el guarda-museu somnolent, fumant una cigarreta i amb la mirada fixa[2] a l'altra banda d'allí on era jo. Però ja (...) se'm (...) de l'opinió (...) [aqu]ell home que [no te]nia res de comú am[b] mi i seguia endavan[t] ple d'una felicitat i d'un repòs inefables.

2. Paraula dubtosa, escrita sobre una altra que sembla que sigui «quieta».